

"KALEVALA" JA "KALEVIPOEG"

Udo Kolk

Karjala-soome "Kalevala" ja eesti "Kalevipoeg" on eeposed, mis on mitmeti seotud: neil on sarnased ajaloolised loomiseeldused, otsesed kokkupuutepunktid saamisloos, ühiseid rahvaluuleaineid ja põhiliselt ühesugune tähendus rahvaste nuemas kultuuriloos. Välisest kujundüraamist on muidugi olulisemad tegelikud sisulised kokkulangevused. Üldjoontes on Kreutswald ja tema töö Eestile tähendanud sama, mis Lönnrot Soomele ja Karjalale. On veel kord huvitav esile tuua, kui võrd paljudes asjaoludes ja isegi üksikseikades on täpseid kokkulangevusi eeposte autorite elulugudes ja nende kultuurilistes taotlustes. Lönnrot ja Kreutswald elasid samal ajal: Lönnrot oli Kreutswaldist poolteist aastat vanem ja suri poolteist aastat pärast Kreutswaldi surma. Mõlemad olid elukutselt arstid väikeses provintsilinnas (Lönnrot Põhja-Soomee Kajaanis, Kreutswald Võrus), mõlemad siirdusid sinna ühel ja eamal, 1833. a., mõlemaile oli see provintsilinn lähtekohaks siirdumisele eepose koostamiseks vajalikele rikkaille laulumeile - Lönnrotil Karjalasse, Kreutswaldil Setumaale. Mõlemad koostasid eeposed just neis väikestes provintsilinnades. Samal ajal olid mõlemad ühtlasi produktiivsed rahvavalgustaelikud kirjanikud, kumjnuures ühe väljaande pealkirigi on mõlemal üena lähedane - Lönnrotil "Mesilane", Kreutswaldil "Sipelgas".

Nii "Kalevala" kui "Kalevipoja" loomist on ajendanud ühesugune ajalooline missioon: rahvaste võitlus parema tuleviku eest feodaalkorra tingimustes, sotsiaalne ja kultuuriline eneseteostus.

"Kalevala" ja "Kalevipoja" tihedad sidemed leiame juba eeposte koostamise ajaloos. "Kalevala" koostamise ajaloo on soome ja karjala folkloristid üksikasjaliku põhjalikkusega eriti jumbelleelsetes töödes taas esile toonud. On põhjust muretseda meie "Kalevipoja" koostamise fakte, mis selgesti avaldavad soome ja karjala ainete ning eepose "Kalevala" otsesest mõju ning eeskaju. Otsesest eeldustest kuni eepose "Kalevipoeg" valmimiseni saab neid mõjusid vaadelda kolmel peerieedil, mis laadilt ja töö intensiivsusest on erinevad: 1) soome ja karjala ainete toomine eesti kultuuriringi, osutamine ühistele rahvaluuleainetele ja romantilise eesti pseu-

domütoloogia algatamine kui oluline eeldus eepose koostamiseks a. 1822 - 1839, 2) eepose loomise idee propageerimine ja esimesed kompositsioonikatsed a. 1839 - 1844, 3) eepose-ainete intensiivne kogumine ja eepose koostamine a. 1844 - 1857.

Kuigi eesti vägilase Kalevipoja nimi oli eesti kirjan- duses tuntud juba 17. sajandist alates ja 1836. a. avalda- tud ka tsükkel Kalevipoja-muistenditest (Schüdlöffel), saa- vad eesti eepose koostamisel määravaks just need eeltööd, mis on seotud soome ja karjala ainetega. Siin kujunes Ees- tis huvitav otsene ajalooline paralleel Soome olukorrale: just samal ajal, kui Gottlund ja Becker algatasid Soomes eepose loomise mõtte, ilmus Eestis soome ja karjala müto- loogiat tutvustav ulatuslik teaduslik töö, mis osutas soome ja eesti ühisele muistsele folklooripärandile. See oli Kr. J. Peterson, kes tõlkis Kr. Gananderi "Mythologia Fen- nica" rootsi keelest saksa keelde ja avaldas selle paljude omapoolsete kommentaaridega a. 1822. Leidnud soome ja eesti ühiseid rahvalaule, oletas ta soome ja eesti mütoloogia sa- masust. Ta sai eesti romantilise pseudomütoloogia rajajaks, tuues siia Vanemuise (<Vänämöinen), Ilmarise (<Ilmari- nen), Lämmeküne (<Lemminkäinen) jt. Nii said "Kalevala" kan- gelased Eestis tuttavaks ammu enne eepose "Kalevipoeg" loo- mist, kuid oli ka tõstetud mõte, et eesti rahvaluules võiks samu tegelasi või samu aineid leiduda. See mõte sai ühtlasi ideeliseks kandepinnaks ka eesti eepose loomise mõttele. Veelgi olulisem on seejuures, et pseudomütoloogia sai mõt- tesuunaks, millele Faehlmann sai püstitada eepose "Kalevi- poeg" esimese kompositsiooni.

Eesti eepose loomise mõte on Faehlmannil ja Kreutzwal- dil tekkinud siiski iseseisvalt, enne "Kalevala" ilmumist. Valinud peategelaseks Kalevipoja, eesti rahvaluule peakan- gelase, tegi Faehlmann esimese eeposevisandi proosas a. 1839.

"Kalevala" eeskuju ja mõju otsesel vahendamisel on suur osa olnud G. J. Schultz-Bertramil, kes on Soomeast toonud "Ka- levala" eksemplari ja õhutanud eesti eepose koostamist. Õpetatud Eesti Seltsis peetud kõnes on ta selgesti avaldanud mõtte soome ja eesti eepose ainetes ühisusest: "Seepärast usun ma ka võivat oletada, et saaga Kalevipojaast on soome sugu rahvaile kuuluv ja neile omapärane" (1). Muinsusromant- tilises vaimus osutab ta ka vajadusele nende ühiste ainetes rekonstrueerimiseks ja eesti eepose loomiseks. Püüdes neid

muistseid ühisaaineid aimata, omistab ta Kullervo motive Ka-
levipojale ja arendab eepoe kompositsiooni eadustragöödia
suunae.

"Kalevipoja" koostamiseks on ilmselt otsest tõukejõudu
andnud Lönrot oma käigul Eestisse 1844. a. Ta on kohtunud
Faehlmanni ja Kreutswaldiga, pikemalt suhelnud Faehlmanni-
ga. Ta on tõenäeselt olnud eesti eepoe loomise ergutajaks;
kuigi kirjalikud tõendid sellest kõneainest puuduvad, võiks
seda järeldada Faehlmanni ja Kreutswaldi järgnevast kirja-
vahetusest. Nimelt on siia kerkinud küsimused Kalevipoja-
ainete kogumisest eepose aine saamiseks ja juba järgmisel
aastal saadab Kreutswald Faehlmannile oma kompositsiooni
"Vana aeg oli vaenuaega". Peagi siirdub Kreutswald ka oma
rahvaluulekogumismatkadele Setumaale. Pärast Faehlmanni sur-
ma (1850) asus eepost koostama Kreutswald. Kirjas Lönroti-
le 20. veebr. 1851 on ta tutvustanud oma tööplaani, küsinud
nõu eepose koostamiseks (2). Kirjas Kreutswaldi sõbrale
Sachssendahlile saadab Lönrot kirjale ja soome Kalevipoja
ja Kullervo aineid, siit on Kreutswald ilmselt saanud ka
ajendeid Saarepiiga-loo väljatöötamiseks (3). Kreutswaldi
hoolas töö eesti rahvaluule kogumisel ei andnud soovitud tu-
lemusi: eepilisi rahvalaule muinaskangelastest ei leidunud,
Kalevipoja nimi esines vaid vähestes lauludes, Kalevipoeg
kui kangelane esines peamiselt lühikestes proosamuistendi-
tes. Töötades 1850. aastate algul "Kalevipoja" esimese kat-
se, proosareduktsiooni juures, ei näi temal töö hästi ede-
nevat. Pikisilmi ootas Kreutswald "Kalevala" saksakeelset tõl-
ke ilmumist, sest ta ei osanud soome keelt. Schiefneri tõl-
ge, millega Kreutswald tutvub 1853. a., on ikkagi saanud
eesti eepose koostamise määravaks mõjustajaks. Esialgu pet-
tunud "Kalevalas" - ta ootas sellelt suuremat rahvaehtsust
ja teaduslikkust, võib-olla ka suuremat lähedust eesti ai-
netele (4) - on ta ilmselt siiski "Kalevala" eeskujust ot-
seselt julgust ja ergutust saanud ning kiiresti eesti ee-
post koostama asunud. Liites eesti rahvaluule eri liikide
aineid ja kasutades rohkesti ka ehtsaid rahvalaule, loob ta
juba samal aastal põhiliselt omapoolses sõnastuses Faehl-
manni plaani alusel eepose esimese värssredaktsiooni. "Ka-
levipoja" esimene trükk ilmub teadusliku väljaandena koos
saksakeelse tõlkega Tartus a. 1857 - 1861. Aga ka eepose
rahvaväljaande teostamisel avaldub kaalukas seos Soomega:
see trükitakse Europauses ja Schiefneri vahendusel Soomes,
Kuopios 1862. a.

Nagu Soomes ja Karjalas "Kalevala", nii on Eestis "Kalevipoeg" olnud suureks tõukejõuks rahvaluule kogumisele ja uurimisele. Eeposte rahvaehtsuse kriitika (Eestis oli see eriti terav) on ajendanud rahvaluulet põhjalikumalt tundma õppima. "Kalevipojast" vaimustunud J. Hurt sai eesti folkloristika üheks rajajaks, ta algatas eesti rahvalaulude teadusliku väljaande seeria "Vana Kannel", mida jätkatakse tänapäevalgi. Alles pärast eesti rahvaluule põhjalikumat kogumist ja uurimist käesoleval sajandil on võimalikuks saanud "Kalevipoja" objektiivne kriitika, ehtsa rahvaluule ja Kreutzwaldi omapoolse loomingu suhte selgitamine. Selle on avaldanud A. Annist oma doktoritöös, veel täpsemalt on see esile toodud "Kalevipoja" teadusliku juubeliväljaande kommentaarides (1961 - 63).

Tänu Kreutzwaldi oma aja kohta laialdasele ülevaatele eesti rahvalauludest ja sellele, et ta neid võimalikult palju "Kalevipoja" loomisel rakendas, annab eesti eepos laia ülevaate eesti rahvalauludest ja sisaldab seetõttu ka rea ühiseid aineid eeposega "Kalevala". Siin on ka iidseid rahvalaulu, mis on säilinud laial alal Põhja-Karjalast Lõuna-Eestini. Eestiga ühiseid eepilisi laule on soome folkloristid loendanud juba 19. saj. ja hiljemgi: J. Krohni ja A. Borenus-Lähteenkorva "Kalevalan toisinnot" 1888, K. Krohni "Kalevalan runojen historia" 1903 - 1910, M. Kuusi "Finnish Folk Poetry" 1977 jpt. Tänapäeva täpsem uurimine, kus ei peeta silmas vaid laulutervikuid, vaid ka motiive, stereotüüpe ja üksikvärse, näitab ühisjooni veelgi rohkem. Siin on suur uurimisülesanne, mille täitmine võimaldab näidata tegelike muistsete ühisainete kaalu kogu ulatuses. Tõsiselt on probleemi juurde asunud folklorist O. Kõiva, kes vaid esialgse uurimuse järgi on ainuüksi pulmalaulude osaa välja toonud vähemalt 13 laulu kõrval 34 motiivi või värssi, mis esinevad ühelt poolt eeposes "Kalevala" ja teiselt poolt eesti pulmalauludes (5).

On ilmne, et laulutraditsiooni rahvaluules ei maksa kujutleda ainult terviklaulude summana, ainult terviklauludena õpitavaks ja levivaks. Traditsioon on nimelt õpitav ja leviv poetilise kompleksina, kus tähtsus on ka väikestel lauluosadel, stereotüüpsetel väljenditel, üksikvärssidel ja piltidel, kõne- ja lausekujunditel ning kompositsioonivõtetest, mis kanduvad ühest laulust teise. Stereotüüpsed väljendid moodustavad lauliku vormivaramu, mille abil ta saab

laule soovikohaselt varieerida või uusi laule improviseerida.

Ühes varasemas uurimuses olen ma esile toonud eesti rahvalaulu stereotüüpia mõned liigid, mida olen nimetanud värsisiseesteks vormeliteks (6). Nende hulgas on traditsioonis eriti produktiivsetena kasutusel olnud algriiimivormelid - need on algriiimiga seotud püsivad sõnaühendid mingi värsi keskmena.

Üheks selliseks sõnapaariks, mis esineb paljudes lauludes, on näiteks must muld.

Kuusalu rahvalaulus on read

Küll menen künnümihele -
kännü mies sie kündäb palju,
kündäb palju, külväb palju,
iestäb, äästäb palju,
kierdäb palju musta mulda ... (7)

Paistu rahvalaulus on read

Kui saad alla musta mulla,
sis saab siiski vaiki olla ... (8)

Sõnaühendit must muld võib leida kümnetes rahvalauludes. Rahvalaulikud on saanud sõnapaari kasutada eri laulukohtades seal, kus on tarvis osutada maapinnale, olgu see seoses põllutöödega, leinameeleoluga või millegi muuga. See on mitmeti rakendatav pisipilt, valmisdetail, miniatuurne laulukild, mosaiigitükike, mida on sobinud paigutada siia ja sinna, laulu täiteks või kujunduseks. Selliseid algriiimivormeleid võiks nimetada ka algriiimiallideks, algriiimimudeliteks või veel kuidagi teisiti. Soome folkloristikas on analoogilisi sõnaühendeid loetlenud juba O. Relander, kes nimetab neid üldiselt piltideks (9). M. Kuusi on analoogilisi stereotüüpiaid karjala ja soome rahvalauludes nimetanud mitmeti: kliše, pilt, keelepilt, pildiaatom, sõnameelik, ehituskivi, mall (10).

Kui algriiimiga seotud püsivaid sõnapaare on rohkesti eesti ja teistegi läänemeresoome rahvaste rahvalauludes, nii et nad moodustavad rahvalaulude stilistikas silmapaistva osa, kuidas on siis lugu "Kalevala" ja "Kalevipojaga"? Juba põgusal vaatlusel selgub, et Lönnrot ja Kreutzwald on mõlemad käinud ehtsate rahvalaulikute teed: mõlemas eeposes on suur hulk algriiimivormeleid, teose eri kohtades rakendatud

eamu algriiimiga seotud sõnapaare, mis tunnistab, et autorid on hästi omandanud rahvapärase stereotüüpiatehnika ning seda rikkalt ja leidlikult kasutanud. Sellesamaga kerkib ühtlasi esile eeposte sisuline ja vormiline lähedus, märksa suurem, kui see stereotüüpiat arvestamata näib. Üks ja sama algriiimiline sõnapaar võib esinemisulatus järgi osutuda kujundiks mitmes eri tasandis või vaateväljas: 1) ühe läänemeresoome rahva rahvalauludes, 2) kahe või kolme rahva rahvalauludes, 3) kogu läänemeresoome laulualal, 4) karjala ja soome rahvalauludes ning ühtlasi eeposes "Kalevala", 5) eesti rahvalauludes ning ühtlasi eeposes "Kalevipoeg", 6) ainult eeposes "Kalevala", 7) ainult eeposes "Kalevipoeg", 8) ühised kujundid eepostes "Kalevala" ja "Kalevipoeg". Meid huvitab praegu eelkõige viimane vaateväli.

Kui silmitseme "Kalevala" kaht esimest runo, siie kerkivad kõigepealt esile laulud ja motiivid, mis on ühised eesti rahvaluulega ja millest mõnda on kasutanud ka Kreutzwald "Kalevipojas". Need on "Loomislaul", "Suur tamm", "Nelli neitsit", "Leemeleht" ja "Latv lindudele". Seejärel näeme aga tervet hulka stereotüüpseid pisipilte, samu algriiimiga seotud sõnapaare, mis esinevad nii "Kalevalas" kui "Kalevipojas", nii karjala kui ka eesti rahvalauludes. Olgu siin neist mõned näited tutvustuseks. Esiteks pilt sellest, kuidas lind lendab, kõlab karjala rahvalauludes liiteleki, luuteleki (11).

Värss on juba karjala rahvalauludes stereotüüp, esineb nii "Loomislaulus" kui ka pulmalaulus "Kotkalaul" ("Kokkovirsi") (12), mõlemad laulud on Lönnrot pannud ka "Kalevalasse". "Kalevala" 1. runos on värssid liitelevi, laatelevi (13), liiteleikse, laateleikse (14) ja lentelevi, liitelevi (15), Annist on tõlkinud lendelekse, lookelekse (16) ja liikelekse, lookelekse (17). Eesti "Loomislaulus" on see kujul lendelekse, lookelekse (18) või londas palju, liugles palju (19), Kreutzwaldil "Kalevipojas" samuti londas palju, liugles palju (20).

Teiseks. Sõnapaar sõnadest laev ja laine esineb "Kalevalas" seal, kus raiutud suure tamme laastudest saavad laevad lainetele:

Venosina veen selällä,
laivasina lainehilla (21).

Annist on tõlkinud:

venedena vete päällä,
laevadena laineilla (22).

Lõnnrot on eeposes sõnapaari veel mitmes kohas rakan-
danud. 8. runos lubab Põhja neid minna sellele mehele, kes
oskab laeva teha ja lainetesse lükata:

Työntäisi venon vesille,
uuen laivan lainehille (23).

Tõlkes: tšukaksi vene vesille,
ue laeva laineille (24).

16. runos kurdab Väinämöinen, et ei oska venet valmis
ehitada:

Ei saanut veno vesille,
uusi laiva lainehille! (25).

Eesti rahvalaulus Jõhvist on read:

veedi see vene vesile,
laivakaasi laine'ie (26).

Sama sõnapaari on Kreutzwald eeposes "Kalevipoeg" kor-
duvalt kasutanud. Kui Kalevipoeg asus reisile maailma lõp-
pu, siis

laeva seati lainetele,
seati nokal Soome poole (27).

Kui reisil jõuti Hiiglaneitsi juurde, siis lõpuks pu-
hus see laeva merele:

Pliga lõõtsuv hingepuhin
puhus laeva lainetele (28).

Sõnapaar on taas seal, kus Kalevipoja laev satub vee-
keerisesse:

Laeva juhtus lainte langul
kogemata neelukohta (29).

Kolmandaks. Algriihilise sõnapaari valge vaht leiame
"Kalevala" 11. runos, kus Lemminkäise ema ülistab kositud
Kyllikkit:

Valkea merellä vahti,
valkeampi vallassäsi (30).

Annisti tõlge:

Valge on merella vahtu,
valgem veel su virvekene (31).

Ridala pulmalaulus on värsid

Küll oli valge mere vahtu -
veel oli valgem meie neiu (32).

Kreutswald laseb Kalevipojal 18. loos põrgukoja ukse
kaljurünkaga purustada hiiglajõul:

Sestap põrus maapõhjus,
valges vahtus kerkis meri (33).

Epose järgmises loos istub Kalevipoeg sõpradega peo-
lauas. Maitstes mõdu

pillutasid põrandale
valgutades valget vahtu (34).

Neljandaks. Sõnade pikk ja pily stereotüüpse liitmise
leiame "Kalevalas" mitmel pool. Kui 2. runos suur tamm on
langetatud, siis

pääsi päivät paistamahan,
pilvet pitkin juoksemahan (35).

19. runos lendab Toonela havi surmanud kotkas kõrgele
pilvedesse, nii et tekib piksemürin:

Ylös ilmahan kohosi
pitkän pilven rannan päälle (36).

Besti rahvalaulus hoopleb laulik:

Ei mind jõua ohjad hoida,
ohjad hoida, köied köita,
taevas laia talitseda,
pilved pikadki pidada (37).

Kreutswald on "Kalevipoja" 2. loo algusse selle laulu-
osa sõna-sõnalt üle võtnud. Aga ta kasutab sõnapaari pikk pily
eeposes korduvalt mujalgi, osalt analoogiliselt laulurohku-
se või suure hääle märkimiseks. Kui Kalevipojad leiavad pä-
rast Linda röövimist, et ema on kadunud, hüüavad nad teda.
Noorim poeg hüüab nii vägevalt, et kuhu hää langeb,

sinna metsad murdanesse,
pilved pikila lõhkevad (38).

Epose 9. loos õpetab Kalevipoeg sõjakullerit, et see
peab halva ütlemisel suu sulgema, nii kinni pidama, nagu
peab kinni

taevas laia lumesadu,
pilved pikad vihasida (39).

Viiendaks. Algriiivormel sõnadest madu ja must näib olevat laia levikualaga ja vana. Ta esineb karjala loitsudes, näiteks

Jo'et joutu juoksemah
maon mustia verlä (40).

Või teises loitsus:

Mistä purimet saatanee?
Maon mustan kyynelistä (41).

Lõnarot on "Kalevalasse" võtnud Marjatta-runo koos värssidega, kus mari palub neitut, et see tema enne sööks, kni ussid jõnavad süüa:

Ennen kuin etana syöpi,
mato musta muikkoavi (42).

Annisti tõlge:

enne kui teod õgivad,
maod mustad muutsutavad (43).

Sõnapaari on "Kalevalas" kasutatud mujalgi. 9. runos toob berilane Ilmarisele raua karastamiseks ussimürki:

Viskoi Hien hirmuloita,
maon mustia mujuja (44).

Tõlge: viskas Hie hirmusida,
mao musti mürkisida (45).

Eesti rahvalauludes on Tõstamaa ussisõnades read

Madu, must maa-alune,
keri ennast kerasse (46)!

Kreutswald laseb Kalevipojal 13. loos õppida ussisõnu, kus on ka värss

Musta madu, mudakarva! (47).

Selliseid sõnapaarinäiteid võib tuua bulgaliselt. Nende hulgas on sisuliselt kaalukamad need, mis pole mõisteliselt väga laiad, vaid konkreetsema sisujoonega. Need pole enam vaid kaks kõlakujuundiga liidetud sõna, vaid võivad osutada juba metafooriks, allegooriaks, sisulise motiivi embrüoks. Nendest kasvab välja juba värsirühmi, episoode, arendatud pilte, motiive, eepika algmeid. Ka seesuguseid on

terve hulk ühelt poolt karjala, soome ja eesti rahvalauludes, teiselt poolt "Kalevalas" ja osalt ka "Kalevipojas". Laule saadakse lündelt, sõnad kogutakse kotti või keritakse kerasse, kantakse koju, päike pääseb või päike päästab, tuba tehakse tuule peale. Nii näiteks küsib "Kalevalas" part, kelle munadest tulevad taevakehad:

Teenkö tuulehen tapani (48),

aga tuulde teeb toa ka eesti rahvalaulu vaeslaps:

... siis tegin toa tuule peale ... (49).

Hulgaliselt rahvalauludes ja eepostes esinevate algriimiliste sõnapaaride kohta kerkib muidugi küsimus, millisel määral nad kõik on tegelikult tüpoloogiliselt stereotüüpsed, kas nende variandid on geneetiliselt seotud, üksteisest tuletatud, kui suurel määral nad on traditsioonilised vormelid. Kui sama sõnapaar esineb ühel ja samal rahvalaulikul mitmetes eri lauludes, pole kahtlust selle sõnapaari variantide geneetilises seoses vähemalt selle lauliku repertuaaris. Ilmselt on siin ühelt poolt ürgvanu, geneetiliselt seotud ja laia levikualaga traditsioonilisi tüpoloogilisi stereotüüpe, teiselt poolt juhuslikke või ainukordseid, improviseeritud variante, mis on loodud leiklikul imitatsiivil keele alliteerimistendentsi mõjul ja kujutavad endast vaid stilistilist, keelelist individuaalset loomingut. Viimast esineb Lönnrotil, väga palju Kreutzwaldil, aga rohkesti ka suurtel rahvalaulikutel, kes loovad improvisatsioone, eriti Setumaal. Et otsustada, kas üks või teine sõnapaarinäide on traditsiooniline stereotüüp või individuaallooming, on iga näite puhul vajalik konkreetne analüüs, paljudel juhtudel aga puuduvad võrdlemiseks vajalikud andmed. Põhimõtteliselt aga avaldavad nii stereotüüp kui ka improvisatsioon üht ja sama luuletehnilist võtet, mis on omanäo kogu läänemeresoome laulualale ja osutub universaalseks vormivaramuks laulude kujundamisel. Algriimilisi sõnapaare arvestav edaspidine uurimistöö võib senisest täpsemalt esile tuua läänemeresoome rahvaste muistse ühispärandi, karjala, soome ja eesti vanimad ühised rahvaluuleained, mis on ajalooliselt sügavaimaks aluseks nii "Kalevalale" kui ka "Kalevipojale". On põhjust arvata, et sõnaühendite ja püsivate kujundite osa vanimate värtsainete määramisel võib kujuneda seni arvatust märksa suuremaks ja mõnes suhtes ehk olulisemaks kui üksiklaulude genealoogia. Mõeldes karjala

ja eesti ühiste pulmalaulude üle, on Kaarle Krohn kahelnud, kas leidub ühtainsatki tõeliselt samast laulu. Matti Kuusi on aga vastanud: leidub rohkesti samu klišeesid, stiiliku-
jundeid ja lauluaineid (50). Võiksime lisada omalt poolt, et
ammendav vastus eeldaks mõõdetelt raskesti kujutletavat
hiiglatööd - läänemeresoome lauluala kõigi algriiemiliste
sõnapaaride registreerimist ja süstematiseerimist; seda
saaks teha vaid jõuline elektronarvuti.

Sõltuvalt looduslikest ja ajaloolistest eeldustest on
"Kalevalas" ja "Kalevipojas" mõndagi erinevat. Tänu vanema
mütoloogia ja eepilise rahvaluule säilitamisele ja arenda-
misele Karjalas on "Kalevalas" paljalt rohkem rahvaehtsaid
värse, ehtsat mütoloogiat ja eepikat kui eesti eeposes.
"Kalevalas" avaldub põhilise aine osas eepohhi võrra vanem
maailmapilt ja elutunnetus kui "Kalevipojas". Siin loitsi-
vad šamaanid, siin valitsevad mõttearendus ja sõnaseade ar-
hailises eepilises täiuses. "Kalevipoeg" on suuremal määral
lüüriline, Kreutzwaldi omapoolne töö on suur, kuid rahva-
ehtne selleski mõttes, et ka eesti rahvalaul on valdavalt
lüüriline. Lüüriline maailmapilt on tingitud uema eepohhi
elutunnetusest, see on kandunud ka eesti rahvalauludesse,
mis põhilises osas peegeldavad uemat ajajärku kui Kaleva-
la-ainelised karjala rahvalaulud. Ja ehk küll Kreutzwald ar-
hailise eepika tabamiseks kasutas vanu uskumusi, muistendi-
te ja muinasjuttude motive, tungisid temapoolsesse värsi-
seadesse vältimatult uueaegne stiil ja mõttearendus. Ent
Kreutzwaldi töö õnnestus mitmeti, eriti rahvusliku omapära
avaldamise suhtes. Kalevipoeg kui suurejõuline vägilane on
eestlaste kui põlise põlluharijarahva ideaalkuju ja sümbol.
Sajandeid kestnud ränk pärisorjus on Kreutzwaldi ajendanud
ka saksa mõisnike vastaste allegooriate paigutamisele eepo-
se. "Kalevalal" ja "Kalevipojal" on aga palju sarnast põhi-
lises ideestikis: võitlus rahva vabaduse ja parema tuleviku
eest, looduse stiihia alistamine, loova töö ja kunsti üli-
stamine, rahva kõrge kultuurieetika, positiivsed humaansed
ideaalid.

Nagu Soomes ja Karjalas "Kalevala", nii ka Eestis "Ka-
levipoeg" on rikkalikult mõjustanud kogu rahvuslikku kul-
tuuri, andnud sellele aineid ja mõtteid. Eesti kirjanduses,
muusikas ja kujutatavas kunstis on loodud hulk Kalevipoja-ai-
nelisi teoseid (proosa ja luule, oper, ballett, koori- ja
soololaulud, sümfoonilised teosed, teatrietendused, skulp-
tuurid, maalid).

Rõõmustaval kombel on Eestis tänapäeval esile tõusnud mitmete teaduste esindajaid, kes tegelevad eeposte uurimisega. Paleoastronoom H. Belsalu, uurinud taevapildi, tähe- kogude ja Linnutee asendite muutusi kümnete tuhandete aastate vältel, on visandanud astraalmütoloogilise kontseptsiooni, mis seletab uudselt "Kalevala" tegelaste ja kujundite lähteõimalusi (Kalev, Ilmarinen, Louhi, Sampo jt. (51)).

"Kalevala", aga mõnel määral ka "Kalevipoja" tundmaõppimiseks ja mõistmise süvendamiseks on palju andnud Nõukogude Eesti ja Nõukogude Karjala kultuurikontaktid. Resti kirjanikud, teadlased ja üliõpilased on tutvunud rahvaluuleväljaannetega ja Kalevala-aineliste uurimustega karjala folkloristidelt (V. Jevsejev jt.). On sooritatud karjala ja eesti folkloristide ühistöid karjala rahvaluule kogumisel ja väljaandmisel. Palju õpetlikku on saanud eesti folkloristid ja üliõpilased rahvaluulekogumise ekspeditsioonidelt Karjalasse, Kalevala rajooni. On võimalikuks saanud näha ja kuulda võimekaid Kalevala-laulude teadjaid ja esitajaid Tatjana Perttust, Jouki Hämäläist, Maria Bemsut, Outi Lipkinat, Kristiina Galaktionovat jt. Karjala rahvalaulude elav esitus, laulikute intonatsioon, meloodiad ja kunstiline väljenduse jõud on sugestiivselt ja ilmekalt kuulajateni toonud need avarad maastikud ja muistse inimese hingelise rikkuse, millest oli vaimustatud ka Lõnnrot.

Karjala-soome eepose "Kalevala" juubel on märkimisväär- sel määral ka eesti rahvuskultuuri juubel. "Kalevala" koostamisega on Lõnnrot põlistanud karjala, soome ja eesti iidset rahvatarkust ja -kunsti kogu maailmas tuntud klassika- lise teose lehekülgedele. Sel puhul on sobivtänumeeles mõel- da ka Kreutzwaldile. "Kalevala" ja "Kalevipoja" ideede ja kunsti mõjujõud, aga ka eeposte uurimine jätkuvad ka täna- päeval.

K i r j a n d u s

1. Annist (Anni), A. Fr. R. Kreutswaldi "Kalevipoeg". II osa. "Kalevipoja" saamisloogu. - Acta et Commentationes Uni- versitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XXXIII, Tartu, 1936, lk. 58. Schultz-Bertrami käsikiri: KM KO, ŌES SK 172:4.
2. Fr. R. Kreutswaldi kirjavahetus II. Tallinn, 1956, lk. 393.

3. Anniel, A. Opus cit., lk. 138.
4. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, Tallinn, 1956, lk. 312.
5. Кийва О. Прибалтийско-Финские свадебные песни в эпосе "Калевала" и в эстонской народной традиции. - В сб: Шестой международный конгресс финно-угроведов. Фольклористика. Тезисы. Том III. Сыктывкар, 1985, lk. 78.
6. Kolk, U. Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus. - TRÜ toimetised, vihik 117. Tartu, 1962, lk. 71.
7. VK III, lk. 116.
8. E, StK 10, 215 (36).
9. Relander, O. Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa. - Suomi. Kolmas Jakso. 8 Osa. Helsinki, 1894.
10. Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki-Keuruu, 1963, lk. 184 jj.
11. Karjalan kansan runot I. Kalevalanaiheiset kertovaiset runot / Kokoonpannut V. Jevsejev. SNTL:n Tiedeakatemiaan Karjalan filiaali. Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti. Tartu Riiklik Ülikool. Tallinn, 1976, lk. 118.
12. Карельские народные песни. Карельский филиал Академии Наук СССР. Институт языка, литературы и истории. Москва, 1962, lk. 85.
13. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 3.
14. Sealsamas.
15. Sealsamas.
16. Kalevala. Tallinn, 1958, lk. 12.
17. Sealsamas.
18. Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide. Tartu, 1926, lk. 21.
19. Sealsamas, lk. 29.
20. Kreutzwald, Fr. R. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I. Tallinn, 1961, lk. 225.
21. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 9.
22. Kalevala. Tallinn, 1958, lk. 17.
23. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 39.
24. Kalevala. Tallinn, 1958, lk. 52.
25. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 86.
26. Eesti rahvalaulud I. Tartu, 1926, lk. 143.

27. Kreutzwald, Fr. R. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I. Tallinn, 1961, lk. 316.
28. Sealsamas, lk. 323.
29. Sealsamas, lk. 320.
30. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 60.
31. Kalevala. Tallinn, 1958, lk. 74.
32. Eesti rahvalaulud. Antoloogia, III köide, 2. vihik. Tallinn, 1971, lk. 559.
33. Kreutzwald, Fr. R. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I. Tallinn, 1961, lk. 354.
34. Sealsamas, lk. 366.
35. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 9.
36. Sealsamas, lk. 112.
37. Eesti rahvalaulud. Antoloogia, I köide, 1. vihik. Tallinn, 1969, lk. 112.
38. Kreutzwald, Fr. R. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I. Tallinn, 1961, lk. 118.
39. Sealsamas, lk. 198.
40. SKVR I. Vienan läänin runot. 4 / Julkaisut A. R. Niemi. Helsinki, 1921, lk. 417.
41. Sealsamas.
42. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 294.
43. Kalevala. Tallinn, 1958, lk. 331.
44. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 44.
45. Kalevala. Tallinn, 1958, lk. 57.
46. EKRK I 7, 255 (XV a).
47. Kreutzwald, Fr. R. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I. Tallinn, 1961, lk. 266.
48. Kalevala. Helsinki, 1894, lk. 3.
49. Eesti rahvalaulud. Antoloogia, II köide, 2. vihik. Tallinn, 1970, lk. 627.
50. Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki-Keuruu, 1963, lk. 167 jj.
51. Eelsalu, H. Ajastult ajastule. Tallinn, 1985.